

УДК 372. 4. 036

DOI: [10.35619/iiv.v2i11.211](https://doi.org/10.35619/iiv.v2i11.211)

Замелюк Марія

кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри дошкільної освіти
Луцького педагогічного коледжу,
м. Луцьк, Україна
ORCID: 0000-0001-6352-7908
e-mail: 1369301@ukr.net

Пуш Олена

кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри психолого-педагогічних дисциплін,
заступник директора з навчально-виробничої роботи
Луцького педагогічного коледжу,
м. Луцьк, Україна
ORCID: 0000-0002-5838-521
e-mail: djulaj777@gmail.com

Триндюк Валентина

кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри іноземних мов
Луцького педагогічного коледжу,
м. Луцьк, Україна
ORCID: 0000-0002-8326-3740
e-mail: tryndiuk_va@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ПЕДАГОГІВ ДО РОБОТИ З ОБДАРОВАНИМИ ДІТЬМИ

Анотація. У статті проаналізовано психолого-педагогічну готовність педагогів до роботи з обдарованими дітьми. Висвітлено сучасні концептуальні підходи до проблеми обдарованості, прийняті у вітчизняній психології та педагогіці; наводяться прийоми і методи ідентифікації як вираженої, так і прихованої обдарованості. Схарактеризовано сприятливі соціальні і психологічні умови для розвитку творчої обдарованості студентів. Зосереджено увагу на категорії обдарованих, їх сферах діяльності та характерних особливостях. Проведено комплексний аналіз поняття «інтелектуально-творчий потенціал» студента. Представлено специфіку роботи з обдарованими студентами у закладі вищої освіти. Розкрито особливості підготовки роботи з обдарованими студентами, що включають: проблемні запитання, побудову гіпотези, «вирізнення найкращого»; «запитання – відповідь»; «інформаційно-пізнавальна суперечність»; «незавершене рішення». Запропоновано шляхи формування готовності педагогів до роботи з обдарованими дітьми: заняття в наукових товариствах, участь в тематичних масових заходах (вечорах любителів літератури, історії, фізики, хімії та ін.), огляди-конкурси художньої, технічної та інших видів творчості, зустрічі з ученими тощо.

Ключові слова: обдарованість, креативність, інтелектуальність, талант, сфери діяльності обдарованих студентів, інтелектуально-творчий потенціал особистості, інтерактивне навчання.

Постановка проблеми. У новій соціально-політичній ситуації, що склалася в Україні, визначилися тенденції відродження національної свідомості, української культури і мови, виховання громадянина України; прагнення до інтеграції у світове і європейське співтовариство. Це акумулює проблему гуманітарної корекції сфери освіти, у контексті якої переглядаються її концептуальні та методологічні засади, уможливується реформування і дотичних до неї змін у вихованні особистості, виокремлюючи її різнобічний потенціал, розвиток обдарованості й таланту.

Нинішнє динамічне суспільство потребує людей творчих, активних, креативно мислячих, здатних критично аналізувати, нестандартно виконувати поставлені завдання і враховуючи ситуації, формулювати й вирішувати нові перспективні проблеми. Поза сумнівом, обдарована особистість – це велика цінність суспільства, оскільки освіта обдарованих є об'єктивним гарантом його подальшого соціально-економічного і культурно-політичного розвитку.

Аналіз останніх досліджень з проблеми. Аналіз досліджень (С. Рубінштейна, А. Савенкова, В. Чудновського, Н. Шумакової, Дж. Фріман, та ін.) уможливив нам вирізнити основні теоретичні питання, пов'язані з проблемою виявлення і розвитку обдарованої молоді, наприклад, обдарованість – це швидше приховані потенційні можливості особистості, цілісний вияв яких можливий завдяки наявності в педагога великого досвіду та спеціальних знань з досліджуваної проблеми. У педагогічному доробку науковців (Н. Бердяєва, В. Вернадського, Н. Вінера, А. Камю, Д. Люєса, Р. Маркузе, П. Сорокіна, А. Ясперса та ін.) вирізнена важлива роль мотиваційно-особистісних особливостей та умов соціального оточення обдарованих студентів у реалізації їх потенціалу.

Мета статті – проаналізувати психолого-педагогічну готовність педагогів до роботи з обдарованими дітьми.

Виклад основного матеріалу дослідження. Насамперед зазначимо, що освіта обдарованих стала предметом спеціального наукового пошуку, починаючи з першої третини ХХ століття, коли вчені різних країн світу розглядали її як особливий і невід'ємний компонент розвитку загальної освіти й освітнього простору загалом.

В освітніх системах країн Європи, Америки та Азії її не декларували, а забезпечували перманентний поступ як реального чинника прогресу суспільства з метою досягнення благополуччя громадян. Відповідно сутність навчання й виховання обдарованих дітей полягала у доведенні рівня впливу традиційних освітніх інститутів до мінімального. Стимулювалися самоосвіта, неформальна освіта, впровадження інформаційних технологій, цікавих проєктів та ініціатив.

Робота викладача з обдарованими студентами в сучасній системі інтегрованої освіти є однією з найактуальніших проблем у педагогіці. Поза сумнівом, обдаровані студенти виступають не абстрактними носіями талантів, а майбутніми фахівцями й видатними науковцями. Саме тому поряд із їхніми здібностями необхідно бачити людину з усіма її недоліками та достоїнствами. Такий підхід здатний забезпечити особистісний розвиток талановитих студентів.

Для розвитку творчої обдарованості студентів необхідно створювати сприятливі соціальні й психологічні умови. Адже творчий потенціал може бути непомічений або заблокований і реалізуватися на недостатньому рівні, або й зовсім не використовуватись.

Саме через попит на творчу особистість, спроможну опанувати та запровадити креативний стиль в освітній діяльності, постає питання щодо необхідності розвитку креативного потенціалу майбутнього фахівця шляхом створення в освітніх установах певного інноваційного середовища.

Досить часто у виховній практиці для характеристики потенціалу студента вживаються такі означення, як: креативний, талановитий, обдарований, інтелектуальний. Іноді ці слова вживають як синоніми, що зумовлює необхідність ввести деякі уточнення, витлумачивши ключові поняття «креативність», «обдарованість», «інтелектуальність», «талант», для поглиблення сутнісних ознак досліджуваного феномену.

Отже, згідно сучасного психологічного словника, креативність (лат. creatio – створення) – творчі можливості (здатності) людини, які можуть проявлятися в мисленні, почуттях, спілкуванні, окремих видах діяльності, характеризувати особистість в цілому і / або її окремі сторони, продукти діяльності, процес їх створення. Креативність розглядають як найважливіший і відносно незалежний фактор обдарованості, що рідко відображається в тестах інтелекту і академічних досягненнях (Мещерякова та Зінченко, 2007).

Тобто «інтелект» (від лат. розуміння, розум) – це відносно стійка структура розумових здібностей. Слід зазначити, що існують різні тлумачення цього поняття, зокрема, його ототожнюють як пізнавальну здатність мислення, що відрізняється творчим, активним характером від пасивно-чуттєвих форм пізнання. Призначення інтелекту – створювати порядок з хаосу через приведення у відповідність до індивідуальних потреб об'єктивних параметрів реальності (Андрос, 2010).

Щодо поняття «талант», то воно виступає поєднанням здібностей, які дають людині можливість успішно, самостійно й оригінально здійснювати певну складну діяльність (Бондарчук та Бондарчук, 1999). У розвитку таланту велику роль відіграють задатки людини, які при наявності сприятливих чинників можуть перетворюватися на реальність. Звідси випливає, що талант виступає поєднанням генетично зумовленої обдарованості з працею (Сисоєва та Поясок, 2005).

Зауважимо, психологи П. Торренс, Дж. Гілфорд розглядають креативність (творчий потенціал) у такий спосіб – «потенціал» (від лат. potentia сила) – це кількість енергії, яку накопичила система і спроможна реалізувати в роботі людини як один із найважливіших і певною мірою незалежний фактор обдарованості (Torrance, 1988).

Зокрема, П. Торренс визначив креативність як процес, який породжується сильною потребою людини в знятті напруги, що виникає в ситуації невизначеності та дефіциту інформації. Цей процес включає пошук і визначення проблеми, висунення і перевірку гіпотез про шляхи її вирішення, пошук і обґрунтування рішень. Головну роль при цьому відіграє дивергентне (що йде в різних напрямках) мислення, здатне приводити до несподіваних висновків, на відміну від конвергентного, послідовного мислення. Причому креативність обов'язково передбачає інтелектуальний розвиток людини вище середнього рівня, оскільки лише такий рівень може забезпечити основу для творчої продуктивності (Torrance, 1988).

А. Калашнікова вважає обдарованість якісно своєрідним поєднанням здібностей, що забезпечують успішне виконання діяльності. Спільна дія здібностей, що мають певну структуру, дозволяє компенсувати недостатність окремих здібностей за рахунок переважного розвитку інших (Калашнікова, 2007).

Суттєвим для нас є твердження науковця про те, що обдарований студент – це особистість, яка вирізняється яскравими, очевидними, іноді видатними досягненнями (або має внутрішні передумови для таких досягнень) у тому чи іншому виді діяльності

(Калашнікова, 2007). Згідно концепції Дж. Рензулі, розвиток обдарованості базується на взаємозв'язку трьох конструктивних: інтелектуальні здібності, що перевищують середній рівень, висока захопленість виконуваними завданнями і високий рівень креативності (Волкова, 2001).

Конструктивною нам видається позиція О. Матюшкіна, котрий вважає, що творча обдарованість є передумовою розвитку і становлення творчої особистості. Це виражається у знаходженні нового, у здатності вирішувати проблеми, у можливості досягати оригінальні рішення, прогнозувати (Матюшкін А., 1989).

М. Холодна стверджує, що слід виділяти шість категорій обдарованих: «кмітливі», «блискучі», «креативні», «компетентні», «талановиті», «мудрі» (Холодна, 2011). Водночас варто пам'ятати, що обдарованість здебільшого розуміють винятково як обдарованість інтелектуальну, що пов'язана з інтегративною розумовою функцією. Аналізуючи обдарованість у таких аспектах, цілком правомірним є розгляд такого поняття, як «інтелектуально-творчий потенціал» студента.

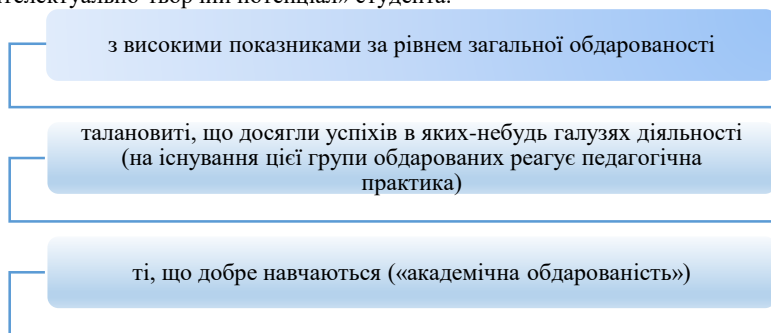

Рис. 1. Категорії обдарованих

Заслужують на увагу такі групи особистісних характеристик інтелектуально-творчого потенціалу студента:

- група інтерактивно-особистісного характеру: допитливість, надчутливість до проблем, словниковий запас, здатність до оцінювання;
- група розумового розвитку особистості, що виражається в оригінальності, гнучкості, продуктивності мислення;
- група класифікації, категоризації, високої концентрації уваги;
- група пам'яті; особистісний розвиток у захопленні завданнями, перфекціонізм, нонконформізм; гумор (Левенець, 2011).

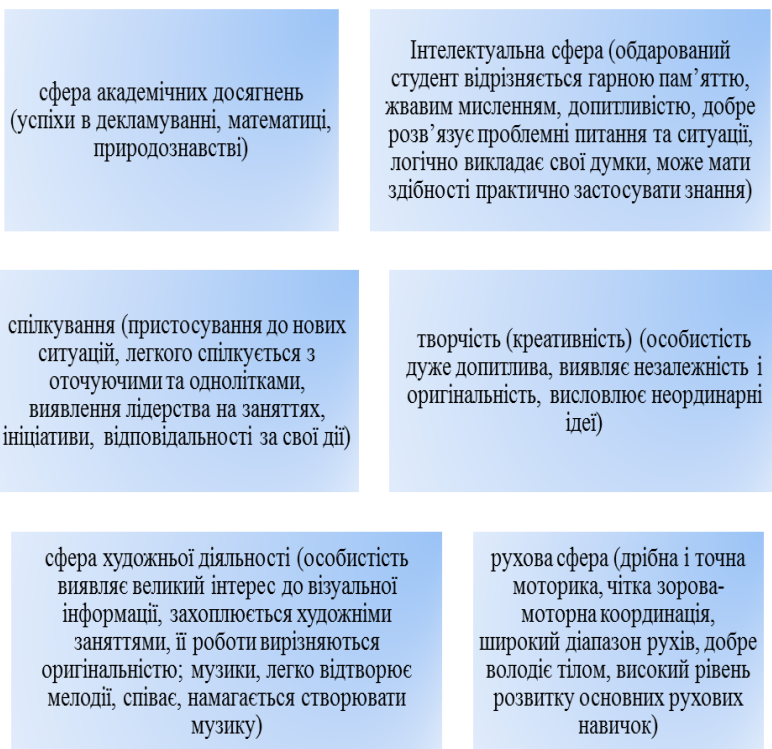

Рис. 2. Сфери діяльності обдарованого студента

Спираючись на особистісні характеристики інтелектуально-творчого потенціалу, ми вважаємо, що виявляючи обдарованих і здібних студентів, необхідно відстежувати і вивчати їхні характерні особливості.

Проведений аналіз дослідження дозволяє узагальнити, що в умовах вищої школи важливо правильно організувати роботу викладача з обдарованими студентами, не тільки створюючи необхідні умови для їх розвитку, а й психологічно готуючи їх до наполегливої праці, самовиховання.

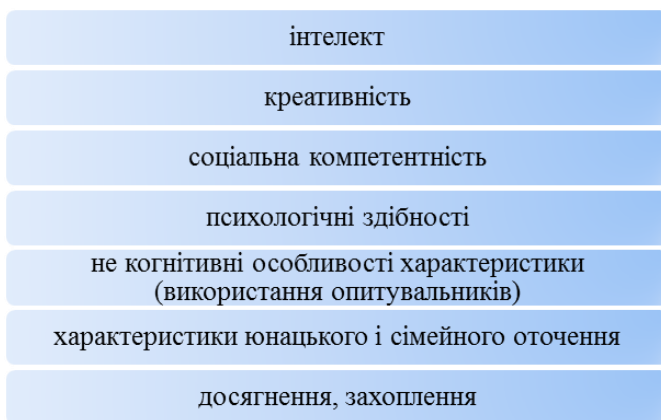

Рис. 3. Характерні особливості обдарованих студентів

Однак робота з обдарованими студентами вимагає належної змістової наповненості занять, зорієнтованості на новизну інформації та різноманітні види пошукової, аналітичної, розвиваючої, творчої діяльності.

Особливе місце у виявленні та ідентифікації здібностей і обдарувань студентів посідає спеціально організована аналітична діяльність викладачів із застосуванням як традиційних педагогічних методів, так і спеціальних психологічних методик, спрямованих на виявлення мотивації, професійної спрямованості студентів, рівня розвитку їх здібностей, креативності, особистісних якостей тощо.

Ми вважаємо, що серед методів навчання обдарованих студентів мають переважати самостійна робота, пошуковий і дослідницький підходи до засвоєних знань, умінь і навичок, інтерактивна взаємодія викладача і студентів. Контроль за їх навчанням має стимулювати поглиблене вивчення, систематизацію, класифікацію освітнього матеріалу, де завдання повинні мати творчий, диференційований характер, перенесення знань у нові ситуації.

Серед стратегій навчання обдарованих студентів частіше використовуються збагачення змісту освітнього матеріалу, поглиблене вивчення предмету, диференціація та індивідуалізація навчання.

Методи активізації освітньо-пізнавальної діяльності обдарованих студентів відрізняються різноманітністю і, як правило, мають професійну спрямованість. Зокрема: *проблемні запитання*. При вивченні різних тем із предмету підбираються проблемні запитання, на які студент готової відповіді не знайде. При цьому для правильної відповіді студенту потрібно ще застосувати знання з вивчених раніше розділів. При цьому в запитання закладається певна проблемна ситуація, розв'язати яку потрібно неординарним способом; *побудова гіпотез*. Студенти висувують власні гіпотези щодо вирішення наукового завдання. Роблять свої припущення, що можуть стати темою дослідження; *«виділяти найкраще»* відомий як «ефект Розенталя» або ефект Пігмаліона, який полягає в тому, що очікування особистістю реалізації пророцтва багато в чому визначають характер її дій та інтерпретацію реакцій оточуючих, що й провокує «самоздійснення пророцтва» (Антонова, 2011).

Організація навчання обдарованих студентів передбачає, в основному, підготовку для студентів диференційованих завдань різного рівня. Формами роботи можуть бути групові та індивідуальні заняття, факультативи. Зміст освітньої інформації має доповнюватись науковими відомостями, які можуть одержати в процесі виконання додаткових завдань у той же час, що й інші студенти, але за рахунок вищого темпу обробки додаткової інформації. Серед групових занять виокремлюємо такі: «запитання – відповідь». Для цього групу поділяють на декілька підгруп. Кожна група отримує завдання поставити запитання до теми. Коли студент замислюється над постановкою запитання, то в його уяві має бути варіант відповіді, що розвиває логічне мислення. Ланцюжок «запитання – відповідь» сприяє тому, що відповідь породжує нове запитання. Така методика роботи допомагає студентам формулювати певні наукові думки, робити правильні висновки; «інформаційно – пізнавальна суперечність» характерна особливість якої полягає в тому, що її елементами є істинні, але, на перший погляд, суперечливі судження; «незавершене рішення» визначає рівень пізнавальної активності студентів. Наприкінці заняття викладач пропонує студентам виконати завдання творчого характеру і попереджає, що рішення виявляться досить цікавими і несподіваними. Після обговорення проблеми студенти починають роботу, але не встигають виконати завдання до закінчення заняття. Викладач, не акцентуючи увагу на тому, що завдання повинно бути завершено, перевіряє його наявність і якість виконання на наступному занятті (Демченко, 2014).

Індивідуальні форми роботи зі студентами передбачають виконання різноманітних завдань, участь в очних і заочних олімпіадах, конкурсах на кращу науково-дослідну роботу. Зазначені прикладні аспекти, які мають бути органічно вплетеними в заняття, доповнюються системою виконання студентом таких завдань: заняття у наукових товариствах; участь у тематичних масових заходах (вечорах любителів літератури, історії, фізики, хімії та ін.); огляди-конкурси художньої, технічної та інших видів творчості, зустрічі з ученими тощо.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Отже, формування інтелектуально-творчого потенціалу студентів – це справа не одного дня, тижня чи місяця, а результат наполегливої і систематичної праці впродовж року, усього періоду навчання у закладі вищої освіти, всього життя. На нашу думку, ефективним засобом розвитку інтелектуально обдарованого студента є активне застосування в освітньому процесі ЗВО інноваційних особистісно зорієнтованих, проблемно-пошукових педагогічних технологій. Зокрема, проектної технології, що дасть змогу розвивати абстрактне, логічне, критичне мислення студентів, інтелектуальні та творчі здібності, формувати в них практичні вміння і навички шляхом залучення до активної інтелектуально-творчої діяльності. Це надає можливість студентам відчувати себе суб'єктами власних ідей, пошуків, рішень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Современный психологический словарь* / под. ред. Б. Мещерякова, В. Зинченко (2007). URL: https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Psihol/dict/10.php. [Дата доступу 18.01.2000].
- Андрос, Є. (2010). *Інтелект у структурі людського буття: монографія*. Київ: СтилоС. С. 69.
- Бондарчук, Е. та Бондарчук, Л. (1999). *Основи психології та педагогіки*. Київ: МАУП. С.38.
- Сисоева, С. та Поясок, Т. (2005). *Психологія і педагогіка: Підручник для студентів вищих навчальних закладів педагогічного профілю традиційної і дистанційної форм навчання*. Київ: Міленіум, С.83.

Torrance, E. (1988). *The nature of Creativity as Manifest in its Testing. The Nature of Creativity* / [ed. by R.J.Sternberg]. Cambridge: Cambridge Univer. Press. P. С.35–71.

Калашнікова, А. (2007). Робота з обдарованими студентами. *Обдарована дитина*. Випуск № 2. С 23–25.

Волкова, Н. (2001). *Педагогіка. Посібник*. Київ: Видавничий центр «Академія». С. 59.

Матюшкин, А. (1989). Концепція творческої одаренності. *Вопросы психологии*. № 6. С. 29–33.

Холодная, М. (2011). Эволюция интеллектуальной одаренности от детства к взрослости: эффект инверсии развития. *Психологический журнал*. Т. 32. № 5. С. 69–78.

Левенець, В. (2011). Проблема обдарованості. *Директор школи*. № 23. С. 22–32.

Антонова, О. (2011). Особливості методики навчання педагогічно обдарованих студентів у процесі вивчення дисциплін педагогічного циклу. Нові технології навчання: *Наук.-метод. зб. / Ін-т інноваційних технологій і змісту освіти МОН України, Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки*. Київ-Вінниця, Вип. 67. Ч. 1. С. 25–34.

Демченко, В. (2014). Психолого-педагогічні особливості підготовки педагогічних кадрів до роботи з обдарованими дітьми. *Щомісячний науково-методичний журнал «Освіта та розвиток обдарованої особистості»*. № 9–10 (28–29). С. 64–67.

REFERENCES

Sovremennyyi psikhologicheskii slovar. [pod red B. G. Meshcheryakova, V. P. Zinchenko (2007). URL: https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Psihol/dict/10.php. [Accessed 18.01.2000] (in Ukrainian).

Andros, Ye. (2010). *Intelekt u strukturi liudskoho buttia: monohrafiia* [Intelligence in the Structure of Human Being: monograph]. Kyiv: Stylos. S. 69. (in Ukrainian).

Bondarchuk, E. ta Bondarchuk, L. (1999). *Osnovy psikhologii i pedagogiki* [Fundamentals of Psychology and Pedagogy]. Kyiv: MAUP. S.38. (in Russian).

Sysoieva, S. & Poiasok, T. (2005). *Psykhohohiia i pedahohika*: [Psychology and Pedagogy]: Pidruchnyk dlia studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv pedahohichnoho profilu tradytsiinoi i dystantsiinoi form navchannia. Kyiv: Milenium. S.83. (in Ukrainian).

Torrance, E. (1988). *The nature of Creativity as Manifest in its Testing. The Nature of Creativity* / [ed. by R.J.Sternberg]. Cambridge : Cambridge Univer. Press. P. S.35–71.

Kalashnikova, A. (2007). *Robota z obdarovanymy studentamy* [Work with Gifted Students]. *Obdarovana dytyna*. Vypusk No 2. S 23–25. (in Ukrainian).

Volkova, N. (2001). *Pedahohika* [Pedagogy]. Posibnyk. Kyiv: Vydavnychiy tsentr "Akademiia". S. 59. (in Ukrainian).

Matiushkin, A. (1989). *Kontseptsiiia tvorcheskoi odarennosti* [The Concept of Creative Giftedness]. *Voprosy psikhologii*. No 6. S. 29–33. (in Russian).

Kholodnaia, M. (2011). *Evoliutsiia intellektualnoi odarennosti ot detstva k vzroslosti: effekt inversii razvitiia* [The Evolution of Intellectual Giftedness from Childhood to Adulthood: the Effect of Development Inversion]. *Psikhologicheskii zhurnal*. Т. 32. No 5. S. 69–78. (in Russian).

Levenets, V. (2011). *Problema obdarovanosti* [The Problem of Giftedness]. *Dyректор shkoly*. No 23. S. 22–32. (in Ukrainian).

Antonova, O. (2011). *Osoblyvosti metodyky navchannia pedahohichno obdarovanykh studentiv u protsesi vyvchennia dystsyplin pedahohichnoho tsyклу*. *Novi tekhnolohii navchannia* [Features of Teaching Methods of Pedagogically Gifted Students in the Course of Studying the Disciplines of the Pedagogical Cycle. New Learning Technologies]: *Наук.-метод. зб. / Ін-т*

innovatsiinykh tekhnolohii i zmistu osvity MON Ukrainy, Akademiia mizhnarodnoho spivrobitnytstva z kreatyvnoi pedahohiky. Kyiv-Vinnytsia, Vyp. 67. Ch. 1. S. 25–34. (in Ukrainian).

Demchenko, V. (2014). Psykholoho-pedahohichni osoblyvosti pidhotovky pedahohichnykh kadriv do roboty z obdarovanyimi ditmy [Psychological and Pedagogical Features of Training Pedagogical Staff to Work with Gifted Children]. *Shchomisiachnyi naukovo-metodychnyi zhurnal «Osvita ta rozvytok obdarovanoi osobystosti»*. No 9–10 (28–29). S. 64–67. (in Ukrainian).

PECULIARITIES OF PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL READINESS OF TEACHERS TO WORK WITH GIFTED CHILDREN

Mariia Zameliuk

Candidate of Pedagogical Sciences,
Senior Lecturer at the Department of Pre-School Education,
Lutsk Pedagogical College,
Lutsk, Ukraine
ORCID: 0000-0001-6352-7908
e-mail: 1369301@ukr.net

Olena Push

Candidate of Pedagogical Sciences,
Lecturer at the Department of
Psychological and Pedagogical Disciplines,
Deputy Director for Educational and Production Work,
Lutsk Pedagogical College,
Lutsk, Ukraine
ORCID: 0000-0002-5838-521
e-mail: djulaj777@gmail.com

Valentyna Tryndiuk

Candidate of Pedagogical Sciences,
Senior Lecturer at the Department of Foreign Languages,
Lutsk Pedagogical College,
Lutsk, Ukraine
ORCID: 0000-0002-8326-3740
e-mail: tryndiuk_va@ukr.net

Abstract. The article analyzes the psychological and pedagogical readiness of teachers to work with gifted children. Contemporary conceptual approaches to the problem of giftedness, adopted in national psychology and pedagogy, were covered; methods and methods of identification of both explicit and hidden gift are given. The favorable social and psychological conditions for the development of students' creative talent were characterized. Attention was paid to the categories of the gifted; the sphere of activity of the gifted student; characteristic features of gifted students. The complex analysis of the concept of "intellectual and creative potential" of the student has been made. The specificity of working with gifted students in higher education was presented. Important characteristics of gifted students and children, according to which their gift is manifested, is the display of high cognitive activity, speed of execution of mental operations, the formation of logical thinking, the wealth of active vocabulary, the installation of creative performance of tasks, the

identification of individual approach in the performance of tasks fantasy, originality in behavior, heightened sense of a problematic situation, a peculiarity of communication, which can be manifested in intonation, facial expressions, gestures. Teacher needs to be helped to develop professional skills and to increase professional readiness to work with gifted students in the ways: through trainings, with the help of psychological education and training of the skills necessary for learning to effectively design individual programs. Features of preparation of work with gifted students are revealed: problem questions, hypothesis building, “highlight the best”, “question - answer”, “information - cognitive contradiction”, “incomplete decision”. The ways of formation of teachers’ readiness to work with gifted children are suggested: classes in scientific societies, participation in thematic mass events (evenings of lovers of literature, history, physics, chemistry, etc.), reviews, competitions of artistic, technical and other kinds of creativity, meetings with scientists and more.

Key words: giftedness, creativity, intelligence, talent, spheres of activity of gifted students, intellectual and creative potential of the individual, interactive learning.

Стаття надійшла до редакції 08.02.2020 р.